

O'ZBEK VA ITALYAN TILLARIDAGI SINONIMLARNING O'XSHASH VA FARQLI JIHATLARI

O'qituvchi: Naimova Parvina Rustamovna

Talaba: Xamrokulova Intizor

Samarqand davlat chet tillari instituti

Annotatsiya” Ushbu ilmiy maqolada o‘zbek va italyan tillaridagi sinonimlarning o‘xshash va farqli jihatlari kontrastiv tahlil qilingan bo‘lib, tadqiqot sinonimning lisoniy hodisa sifatida qaysi umumiy va o‘ziga xos prinsiplar asosida shakllanishi va ishlashini qiyosiy o‘rganishga qaratilgan. O‘zbek tilidagi sinonimlarning aniq tasnifi va ularning yuzaga kelish sabablari akademik maqola asosida, italyan tilidagi sinonimiyaga oid asosiy xususiyatlar esa o‘quv va amaliy qo‘llanmalar materiallarida taqdim etilgan ma'lumotlar asosida o‘rganilgan. Natijada, ikki tildagi sinonimlar ham semantik maydon tashkil etish, ma'nolarning nozik farqlarini ifodalash va nutqni boyitish vazifalarini bajarishda bir xillik ko‘rsatishi aniqlandi. Biroq, ularning farqlari, asosan, til taraqqiyotining turli tarixiy yo‘llari, lug‘at tarkibidagi o‘zlashma so‘zlarning ulushi va mavjud sinonimik qatorlarni shakllantirish jarayonlaridagi farqlarda namoyon bo‘ladi. Maqola ikki til sinonimik tizimining muqobil tavsifini berib, umumiy tilshunoslik hamda qiyosiy tillar o‘qitish metodologiyasi uchun nazariy amaliy ahamiyatga ega.

Keywords: *synonym, classification of synonyms, Uzbek language, Italian language, contrastive analysis, lexicology, quasi-synonym, synonyms.*

Annotation: *This scientific article presents a contrastive analysis of the similarities and differences of synonyms in the Uzbek and Italian languages, and the study is aimed at a comparative study of the general and specific principles on which a synonym is formed and functions as a linguistic phenomenon. The exact classification of synonyms in the Uzbek language and the reasons for their occurrence were studied on the basis of academic articles, and the main features of*

synonymy in the Italian language were studied on the basis of information presented in educational and practical manuals. As a result, it was found that synonyms in both languages are similar in organizing the semantic field, expressing subtle differences in meaning, and fulfilling the tasks of enriching speech. However, their differences are mainly manifested in different historical paths of language development, the share of borrowed words in the vocabulary, and differences in the processes of forming existing synonymous series. The article provides an alternative description of the synonymy systems of the two languages, and is of theoretical and practical importance for general linguistics and the methodology of teaching comparative languages.

Kalit so‘zlar: *sinonim, sinonimlar tasnifi, o‘zbek tili, italyan tili, kontrastiv tahlil, leksikologiya, kvazisinonim, ma’nodosh so‘zlar.*

Dunyodagi barcha tirik tillarning asosiy boyligi va ifoda vositasi uning leksik fondidir. Nutqning ravonligi, mazmuni va ta'sirchanligi, qisman, sinonimik boylik bir ma'noni turli jihatlarda ifodalash imkoniyati bilan belgilanadi. Sinonimiyani o'rganish nafaqat tilning ichki qonuniyatlarini tushunish, balki madaniy va kognitiv jihatlarni ochish uchun ham muhimdir. O'zbek va italyan tillari turli tillar oilalariga mansub bo'lishiga qaramanda (o'zbek tili – turkiy tillar oilasi, italyan tili roman tillar oilasi), ularning leksik tizimida o'zaro chambarchas bog'liq bo'lgan sinonimik munosabatlar mavjud. Bu tillarning har ikkalasi ham boy tarixiy o'zaro ta'sir va lug'at boyligini shakllantirishda turli manbalardan foydalangan.

Ushbu maqolaning maqsadi – o'zbek va italyan tillaridagi sinonimlikni qiyosiy tahlil qilish orqali ularning o'xshash va farqli strukturaviy, semantik va funksional xususiyatlarini aniq belgilashdir. Tadqiqot quyidagi savollarga javob topishga intiladi: ikki tilning sinonimik tizimi qanday umumiy tamoyillarga asoslanadi? Sinonimlarni tasniflashda qanday farqlar mavjud? Sinonimlar qatorlarining yuzaga kelish manbalari va dinamikasi qanchalik o'xshash yoki farqli? Ushbu masalalarni o'rganish nafaqat qiyosiy tilshunoslikka hissa qo'shadi, balki

o‘zbek-italyan til juftligida tillarni o‘rganish va tarjima amaliyoti uchun ham amaliy ahamiyatga ega.

Tadqiqot tasviriy-tahliliy va kontrastiv metodlarga asoslanadi. Maqolada ilmiy bilimlarni tizimlashtirish, taqqoslash va umumlashtirish usullari qo‘llaniladi. Asosiy manba sifatida “Zamonaviy ilm-fan istiqbollari” jurnalida chop etilgan "O‘zbek tilidagi sinonimlar tasnifi" nomli ilmiy maqola o‘zining batafsil va metodologik jihatdan aniq tasnifi bilan ajralib turadi. Unda sinonimlar to‘qqizta asosiy mezon bo‘yicha (semantik farq, ekspressivlik, uslubiy xoslanish, asos, kelib chiqish, tizimlilik, leksikografik mansublik, darajalanish, bo‘yoqdorlik) tasniflanadi va sinonimlarning yuzaga kelishining ichki (leksik assimilyatsiya, ko‘p ma’nodlilik, derivatsiya) va tashqi (o‘zlashma so‘zlar) manbalari keltiriladi. Ushbu maqola o‘zbek tilidagi sinonimlikni tizimli o‘rganish uchun mustahkam nazariy asos yaratadi.

Italyan tilidagi sinonimlar haqidagi ma’lumotlar asosan ingliz tilidagi o‘quvchilar uchun mo‘ljallangan amaliy qo‘llanmalarda keltirilgan. “Using Italian Synonyms” nomli keng qamrovli qo‘llanma ma’lum bir so‘z uchun eng mos sinonimni tanlash, ularning nuanslari va qo‘llanish sohalari haqida ma’lumot beradi, bu esa italyan sinonimiyasining amaliy jihatlarini o‘rganish imkonini beradi. Bundan tashqari, italyan va ingliz tillari o‘rtasidagi ko‘plab kognatlar (bir ildizdan kelib chiqqan o‘xshash so‘zlar) haqidagi ko‘plab materiallar italyan tilining leksikasi va uning xalqaro aloqalari haqida tushuncha beradi.

Tadqiqot jarayonida ushbu ikki turdagi manbalardan (o‘zbek tilidagi tizimli lingvistik tadqiqot va italyan tilidagi amaliy qo‘llanmalar) olingan ma’lumotlar kontrastiv tahlil usuli yordamida solishtiriladi. Muhokama va natijalar sinonimiyaning tasnifiy modellari, semantik xususiyatlari, yuzaga kelish manbalari va til tizimidagi o‘rni bo‘yicha o‘xshashlik va farqlarni aniq ko‘rsatish uchun tizimlashtiriladi.

O‘zbek va italyan tillari sinonimlarni asosan semantik va stilistik mezonlar asosida ajratishda o‘xshashlikni namoyish etadi. Ikkala tilda ham so‘zlar ma’no

jihatdan yaqin, ammo to‘liq bir xil bo‘lmagan (qisman sinonimlar) va deyarli bir xil (to‘liq yoki mutlaq sinonimlar) guruhlariga bo‘linadi. Stilistik jihatdan esa, neytral, rasmiy, norasmiy va badiiy so‘zlar o‘rtasidagi farqlar mavjud. Ikkala tilda ham sinonimlar ekspressiv-emotsional bo‘yoqga ega bo‘lishi mumkin (masalan, o‘zbek tilida foydasiz – befoysa – zoye; italyan tilida stanco – sfinito – esausto (charchagan) – oxirgi ikkitasi kuchliroq hissiy bo‘yoqga ega). Bundan tashqari, ikkala tilda ham sinonimlarni uslubiy xoslanishiga ko‘ra farqlash mumkin.

O‘zbek tilida sinonimlarni tasniflash yanada kengroq va batafsilroq. O‘zbek tilshunosligida sinonimlar, masalan, qanday asosdan yasalganligi (bir asosli: tartibsiz – betartib; turli asosli: ustunlik – afzallik), tizimdagi o‘rni (lisoniy yoki nutqiy sinonimlar) va hatto darajalanishi (ma’no kuchayishi bo‘yicha: baland – past – uydin-chuqur) kabi mezonlar bo‘yicha ham tasniflanadi. Italyan tilshunosligida esa amaliy qo‘llanmalarda asosiy e’tibor semantik jihatlar, qo‘llanish sohasi va stilistik darajaga qaratilgan.

Muhim bir farq – bu kvazisinonimlar (qisman ma’nodosh so‘zlar) masalasi. O‘zbek tilshunosligida bu hodisa aniq kuzatilib, “sinonimik qator bir so‘z turkumiga mansub bo‘ladi” degan an’anaviy mezon qayta ko‘rib chiqilmoqda, chunki amalda turli so‘z turkumlaridagi leksemalar ham bir-birini almashtirib qo‘llanilishi mumkin. Bu holat italyan tilida ham kuzatiladi, ammo amaliy qo‘llanmalarda bunga alohida e’tibor berilmaydi.

Ikki tildagi sinonimik boylikning shakllanishida ham o‘xshash, ham tubdan farqli jihatlar mavjud. Masalan: serhosil – hosildor (derivatsiya); zo‘r (asl ma’nosi “kuchli”)ning yangi ma’nolari (ajoyib, dahshat) bilan sinonimlar qatoriga kirishi. Derivatsiya, semantik o‘zgarish asosida lotin ildizidan turli qo‘shimchalar bilan yangi so‘zlar yasaladi. Ammo, o‘zbek tilidagi keng ko‘lamli turkum sinkretizmi kabi hodisalar unchalik keng emas. Natijada ikki tilli (mahalliy+o‘zlashma) sinonimik qatorlar keng tarqalgan. Asosan lotin, yunon, fransuz, so‘nggi davrda ingliz tillarida qo‘llaniladi. Kognatlar (bir ildizli o‘xshash so‘zlar) orqali ingliz tilidan katta ta’sir: organizzazione – organization, possibile – possible, università – university. Tarixiy

jihatdan arab va fors tillarining chuqur ta'siri natijasida ko'plab semantik dubletlar (ikki tilli mutlaq sinonimlar) paydo bo'lgan: begemot – gippopotam, til – zabon. False friends (soxta do'stlar) – o'xshash ko'rinishli, ammo ma'nosi farq qiluvchi so'zlar ko'p: attualmente (hozirda) – actually (aslida); libreria (kitob do'koni) – library (kutubxona).

Xususan, o'zbek tili o'ziga xos tarixiy taraqqiyoti tufayli turli tillar (arabs-for-siy, slavyan, turkiy) leksikasining uyg'unlashuviga asoslangan ko'p qatlamli sinonimik tizimga ega. Italyan tili esa, asosan, o'zining lotin merosini saqlab, bir butun roman tillar oilasi doirasida rivojlangan va ingliz tilidan olingan kognatlar orqali zamonaviy boylikni oshirgan. Ikkala tilda ham sinonimlar nafaqat so'zlarni takrorlamaslik, balki g'oya va his-tuyg'ularning eng nozik nuanslarini aniq ifodalash uchun xizmat qiladi. Masalan, o'zbek tilida “chiroyli” ma'nosidagi so'zlar qatori (go'zal, suluv, zebo, jamol, xushro'y) har bir a'zoning o'ziga xos rang-barangligini anglatadi. Xuddi shunday, italyan tilida “yaxshi” ma'nosini beruvchi buono, valido, ottimo, eccellente kabi sinonimlar ham sifat darajasi va kontekstga bog'liq ravishda farq qiladi. Farq shundaki, o'zbek tilida bu jihatlar ko'pincha o'zlashma so'zlar bilan mahalliy so'zlar o'rtasidagi uslubiy qarama-qarshilik (masalan, ilmiy fragment va umumiy parcha) orqali, italyan tilida esa ko'proq lotin ildizidan kelib chiqqan so'zlar o'rtasidagi semantik rang-baranglik orqali ifodalanadi.

O'zbek va italyan tillaridagi sinonimlarning qiyosiy tahlili quyidagi asosiy xulosalarga olib keladi. Ikkala tildagi sinonimik tizim asosan bir xil universal til funktsiyalarini bajaradi – leksik boylikni ta'minlash, aniq va rang-barang ifodalash, nutqning uslubiy jihatlarini boshqarish. Sinonimlarni semantik yaqinlik darajasi va stilistik xususiyatlari bo'yicha tasniflash prinsiplari umumiydir, ammo o'zbek tilshunosligida bu tasnif yanada batafsil va ko'p qirrali. Farqlar, asosan, sinonimik boylikning shakllanish jarayonida namoyon bo'ladi. O'zbek tili turli tillar leksikasining chuqur sintezi natijasida paydo bo'lgan poligenez (ko'p manbali) modelga, italyan tili esa lotin tilining izchil rivojlanishi va qarindosh tillar bilan o'zaro ta'sir natijasida shakllangan monogenez (bitta ildizli) modelga yaqinroq

turadi. O‘zbek tilida sinonim lug‘atlar yangi va tizimli tasnifga e‘tibor qaratadi. Italyan tilida esa sinonim lug‘atlar ko‘proq amaliy, nuanslarga qaratilgan va chet tillik o‘quvchilar uchun mo‘ljallangan.

Ushbu tadqiqot nazariy jihatdan turli tillar oilalariga mansub tillarning leksik tizimlari qanday umumiy qonuniyatlar va o‘ziga xos yo‘llar bilan rivojlanishini ko‘rsatadi. Amaliy jihatdan esa, natijalar o‘zbek-italyan tillarini o‘rganish, tarjima qilish va o‘qitishda sinonimik tanlovlarda etiborli bo‘lish zarurligini ko‘rsatadi, chunki ikkala tilning ham o‘ziga xos tarixiy, madaniy va tizimiy xususiyatlari mavjud.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abjalova M. O‘zbek tilidagi sinonimlar tasnifi - Zamonaviy ilm-fan istiqbollari, 2023. DOI: <https://doi.org/10.5281/ZENODO.10206034>.
2. Baltayeva, N.T, Baltayev, M.B. Sinonimlarning turlari, o‘xshash va farq qiluvchi jihatlarini tasnifi. O‘zbekiston ilmiy-uslubiy nashr, 2022.
3. Islomov B. *O‘zbek tilida antonimlar tizimi.*”- Toshkent, Til va adabiyot, 2014, 33-50-betlar.
4. Naimova P., Sadikova B. Italyan va o‘zbek tilidagi antonim, omonim va sinonimlarning o‘xshash jihatlari. O‘zbekiston, PEDAGOG respublika ilmiy jurnali. Impact Factor 6.994. 7/5, 2024. - 1046-1051 betlar
5. Rosetta Stone Blog. "Italian Cognates That Make It Easy To Master Italian" AQSH, Rosetta Stone Language Learning Platform, 2023.
6. FluentU Blog. Italian Cognates and Their Patterns. AQSH, FluentU Language Resource, 2024.
7. Parla Italiano UK. 50 Italian cognates to supercharge your learning. Birlashgan Qirollik, Parla Italiano Educational Journal, 2023.